

УДК 81'42:811.161.2

НАСИЛЬСТВО ТА ЖОРСТОКІСТЬ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ СТАТЕЙ)

Шурма С.Г., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проведено межу між категоріями насильства та жорстокості. Основну увагу зосереджено на мовленнєвих елементах, які є структурними складниками насилля та жорстокості засобів масової інформації та насилля і жорстокості у засобах масової інформації. Визначено основні суб'єкти й об'єкти жорстокого та насильницького дискурсу та описано мовленнєві стратегії, які його характеризують.

Ключові слова: жорстокість, насильство, ЗМІ, дискурс, мовленнєва агресія.

В статье проведена граница между категориями насилия и жестокости. Основное внимание сосредоточено на речевых элементах, которые являются структурными составляющими насилия и жестокости средств массовой информации и жестокости в средствах массовой информации. Определены основные субъекты и объекты жестокого и насильственного дискурса и описаны речевые стратегии, которые его характеризуют.

Ключевые слова: жестокость, насилие, СМИ, дискурс, речевая агрессия.

Shurma S.G. VIOLENCE AND CRUELTY IN MASS MEDIA (BASED ON UKRAINIAN AND BRITISH NEWSPAPERS)

The article deals with the difference between violence and cruelty. It is focused on the verbal elements that shape mass media violence and cruelty, and violence and cruelty in mass media. Major subjects and objects of cruel and violent discourse were determined. The article also describes some speech strategies which characterize this type of discourse.

Key words: violence, cruelty, mass media, discourse, verbal aggression.

Постановка проблеми. Жорстокість та насильство – два поняття, що дуже часто асоціюються із сучасним суспільством [1]. Питання жорстокої поведінки, насильницьких дій тощо піднімаються в засобах масової інформації (далі – ЗМІ) [2; 3; 4], науці [1; 5; 6; 7], законодавстві [8; 9], проте коли з'ясовують, що можна визначити як «жорстоке» або «насильницьке», виникають проблеми. Наприклад, у деяких країнах домашнє насильство переслідується законом, а в інших – ні; війна, що є найстрашнішим проявом жорстокості та насильства, у деяких країнах на певному етапі буде схвалюватися [10, с. 1]. Отже, що ж можна віднести до категорії насильства та жорстокості?

Виклад основного матеріалу дослідження. Розповсюдженою є думка про те, що «люди, особливо чоловічої статі, мають пристрасть до насильства від часів перших міфів та легенд і документованої історії» [11, с. 1]. Здається, що жорстокість та насильство існували в суспільстві від його зародження, про що свідчить фольклор та мистецтво, проте ми досі не знаємо, коли люди вперше приписали моральний аспект до цих понять. Насильство притаманне людській натурі і призводить до усічення аспектів буття [6, с. 45]. Якщо виходити з того, що людина сприймається завжди стосовно інших істот, що впливають на її буття, то будь-який вплив,

якому піддається людина, обмежує її буття, тобто вона вже не може використовувати весь потенціал своїх можливостей [6, с. 49]. Тож насилля відбувається тоді, коли у процесі людської взаємодії здійснюється виокремлення лише певних аспектів з усього горизонту можливих шляхів буття людини.

У Шінкель вважає, що насилля існує у вигляді «рухомої шкали» [6, с. 48], на якій ступінь або рівень насильства у суспільстві визначається тим, як суб'єкти редукують аспекти буття один одного. Зокрема, пропаганда, маніпуляція, тероризм, жорстокість впливають саме з того, як і з якою метою усікається онтологія буття іншого індивіда чи групи. У кримінальному праві насилля трактується як «об'єктивна сторона злочину, <...> умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі» [12, с. 186]. Насилля є відхиленням від норми [11, с. 3] і переважно насилля породжує насилля: наприклад, насилля у суспільстві карається і досить часто шляхом іншої насильницької дії.

Жорстокість, на противагу насильству, – це особистісно- та соціально-психологічний феномен [7, с. 18; 13], риса характеру [12, с. 186], коли людина цілеспрямовано та навмисно поводить таким чином, аби спричинити та подовжити моральні, фізичні, психічні або сексуальні страждання іншої істоти

[13]. В акті жорстокості є елемент задоволення для того, хто його здійснює [14, с. 131]. У такому трактуванні жорстокості насильство є засобом досягнення цього задоволення. І насильство, і жорстокість використовуються у суспільстві як оцінні поняття, що тісно пов'язані з категорією зла [14, с. 132; 15, с. 109, 116], проте жорстокість характеризує людину, яка чинить певну негативну дію, тоді як насильство характеризує ситуацію, дію або об'єкта такої дії. Варто пам'ятати, що жорстокість і насильство є відносними категоріями, адже оцінка суспільством залежить від того, наскільки розвинутою є мораль та/або соціальний устрій останнього [14, с. 133]. Наприклад, канібалізм вважається нормою у первісному суспільстві, але проявом жорстокості та насильства у сучасному.

Якщо розглядати засоби масової інформації, то варто розрізнити насилля та жорстокість ЗМІ і насилля та жорстокість у ЗМІ. Зокрема, різні види маніпулювання у ЗМІ, використання мови як засобу маніпуляції та пропаганди, спотворене або однобоке розуміння жорстокості, вибіркоче висвітлення актів насилля та жорстокості, приховування інформації або подання її викривлено, брехня у текстах статей та недомовленості – це все різновиди жорстокості та насильства ЗМІ стосовно аудиторії, на яку націлені медіа-продукти.

Водночас розповіді про терористичні акти та терористів, вбивства та інші прояви жорстокості та насильства – це те, що формує дискурс жорстокості та насильства, який включає, окрім тексту, набір екстралінгвістичних факторів, які супроводжують та забезпечують розуміння тексту. У цьому разі в тексті відбувається пряме або непряме включення фрагментів мовлення, мета якого – спонукати аудиторію до актів агресії, асоціальної поведінки та жорстокості або вселяти страх та посилювати страждання, а агресія стосовно аудиторії проявляється як свідомий вибір мови та організації тексту. Наприклад, у статті «The Daily Telegraph» від 12 грудня 2010 р. «Sweden suicide bomber: Taimur Abdulwahab al-Abdaly was living in Britain» наводяться слова терориста: «*Now your children, your daughters and your sisters will die as our brothers, our sisters and our children are dying*». Як бачимо, єдине речення, що включено до статті, є емоційним завдяки використанню та протиставленню майбутньої і теперішньої форми дієслова *to die* й опозиції МИ – ВОНИ. З одного боку, наведений приклад – це пряма погроза, а з іншого боку, його мета – вселити страх у тих, до кого звернені слова. Загалом,

за даними Н. Кошкаррової, «у сучасних засобах масової інформації найчастіше використовується не погроза, а попередження як спосіб мовленнєвого впливу» [16]. Вибір виданням саме цієї цитати частково можна пояснити тенденцією ЗМІ до вражання та зацікавлення аудиторії. Прямі цитати не є поширеними і часто замінюються непрямомою мовою або переказом, у якому заяви злочинців пом'якшуються, а частини послання випускаються, наприклад: *Twelve minutes before the bombing on Saturday, a Swedish news agency received a message with two sound files, one in Swedish and one in Arabic, that was also sent to the Swedish Security Police. The message criticised Swedes' silence over cartoons of the Prophet Mohammed and Swedish soldiers serving in Afghanistan.* Читачеві лише повідомляється, що терорист надіслав послання, та обирається одна або кілька з можливих заяв: критика карикатур на Пророка Мухаммеда та шведську армію в Афганістані. Читач не знає, чи були інші заяви і чого вони стосувалися, адже видавництво обрало та привернуло увагу саме до цих. Завдяки відносно нейтральному слову *criticised* агресія, яка, можливо, була у словах терориста, пом'якшена.

Зазвичай видання не зловживають прямим цитуванням небезпечних злочинців, а переважно використовують та спираються на слова з авторитетних джерел і коментарі офіційної влади, однак фрагменти жорстокого мовлення проникають до текстів. З одного боку, такі цитати привертають увагу, вони є застереженням та свідченням зловісних та небезпечних намірів суб'єктів жорстокості та насильства, а з іншого боку, вони також можуть породжувати страх, ненависть та підігрівати негативні настрої у суспільстві.

Дискурс жорстокості та насильства впливає на тексти ЗМІ, проте завдання ЗМІ – зменшити або нейтралізувати його вплив на аудиторію. Тим не менше, це не завжди відбувається саме так. Наприклад, у газеті «Молодь України» 1960 р. події у світі представлялися з позиції радянської риторики та цензури, тому наголос робився на опозиції між агресивним і жорстоким капіталістичним світом та ідеалізованим світом країн соціалістичного табору. Тут суб'єктом насильства і жорстокості є вже не окремий індивід, а ціла країна. Наприклад, у статтях «Забуті діти Америки» (від 30 квітня 1960 р.) чи «Рассел: Знов Америка підводить світ на грань війни» (від 17 січня 1965 р.) США представлено в ролі аморального та агресивного зовнішнього ворога, що

було частиною політичної стратегії владної Комуністичної партії. Ось приклад зі статті «Захищаючи людську гідність» від 22 березня 1960 р., у якій розповідається про боротьбу «негритянської молоді» із сегрегацією в США. Америка та її звичаї описуються із залученням емоційних епітетів («ганебні звичаї расової сегрегації»), негативно-забарвлених слів («накинулись банди расистів»), іронії («заповзятливі законодавці стараються, щоб обґрунтувати» і зберегти один з устоїв «американського способу життя») та мовленнєвої агресії [17] («вони кидали в негрів все, що потрапляло їм під руку: посуд, стільці. Деякі кричали: «Убивайте їх!»). Таке застосування мови формує певний образ у читача, і постійне нагадування про нього створює стале відношення до того чи іншого суб'єкта чи об'єкта жорстокості та насильства.

Зазвичай у текстах ЗМІ представлені не лише суб'єкти насильства та жорстокості, а й об'єкти, або жертви у найширшому значенні цього слова. Роль жертви найчастіше складно описати, адже вона може бути активною та пасивною. Наприклад, армії та герої, що борються з ворогом під час війни, є активними жертвами, а загиблі чи потерпілі – пасивними. Залежно від того, хто веде оповідь, ролі суб'єктів та об'єктів можуть мінятися місцями. Наприклад, у статті «Mass Murderer of Jews Found», надрукованій у британській газеті «The Guardian» 24 травня 1960 р., йдеться про затримання Адольфа Айхмана, завідувача відділом гестапо, який відповідав за знищення євреїв, ізраїльськими агентами. У статті цитують слова Прем'єр-міністра Ізраїлю Д. Бен-Гуріона, а також офіційні джерела, включаючи Верховний суд Ізраїлю, які називають А. Айхмана «*the greatest of the Nazi war criminals*», «*a monster*», «*a bloodthirsty criminal*» та «*probably the greatest living enemy of the Jewish people*». З одного боку, А. Айхман є суб'єктом насильства, адже він відповідав за катування єврейського населення, але з іншого боку, ЗМІ також є суб'єктом насильства. Використовуючи лише певні, відірвані з контексту, цитати та вказуючи на військові злочини А. Айхмана, видання також впливає на ставлення до цієї особистості. Тут діалог із читачем ведеться непрямо, а лише через наведені факти, що відсилають до кривавих злочинів офіцерів та загонів СС протягом Другої світової війни. Також у статті жертвою представлено єврейський народ. Насамперед це жертва насильницьких дій фашистів за часів Другої світової війни. Проте у світлі подій

1960 р. це вже не пасивна жертва репресій, а справедливий месник, який схопив ката та привів до відповідальності.

У статті відчувається справедливе обурення, але поза увагою залишається мовленнєва агресія щодо колишнього офіцера, а також приховане бажання насилля у відповідь. Загалом у питаннях покарання винних насильство та жорстокість перебувають у конфлікті із традиційними нормами моралі на кшталт «не вбий», адже смертна кара для злочинця – це, по суті, акт вбивства, тому, аби уникнути такої плутанини у поглядах, і пропонується двоїсте бачення та сприйняття, у якому зло протиставляється добру, чужі – своїм, вороги – героям, убивці – жертвам, а в рамках жорстокості та насильства з'являються елементи негативного або позитивного сприйняття. Загалом, як пише Е. Годжес [18, с. 42], «коли відбувається взаємодія між соціальними суб'єктами, вони насичують свій дискурс голосами, що вказують на їхній соціальний світ, покладаються на встановлені жанри, аби обрамити свій дискурс, обирають слова, які використовували до них, та орієнтуються на прогнозовані відповіді».

Ще одним елементом, на який варто звернути увагу, є присутність інших актантів у текстах ЗМІ. Між прямими об'єктами та суб'єктами насильства зазвичай перебувають правоохоронні органи та представники різного роду офіційних організацій на рівні світу, держави, суспільства. Вони є непрямими учасниками конфлікту, але їх голос ми чуємо найчастіше, читаючи статті або слухаючи новини. Наприклад, у газеті «The Daily Telegraph» за 2010 р. близько 90% статей містять прямі цитати з офіційних джерел, які дають коментар чи оцінку характеристику акту жорстокості або насильства. Наприклад, у статті «Triple suicide blasts kill 42 in Lahore» (від 1 липня 2010 р.) новина подається через відсилку до представників влади: *Triple suicide blasts kill at least 42 people and injured scores more at the tomb of and Islamic saint in Lahore, in Pakistan's east, a city official said*. Крім того, у статті подаються прямі цитати слів речника Президента («*This sickening poison of extremism will be driven out of our nation and we will not be cowed*») та прем'єр-міністра («*terrorists have no consideration for any religion, faith and belief*»). Якщо поглянути на структуру статті, то репортаж із місця події видається досить «сухим»; єдиними емоційно-забарвленими елементами є фрагменти мовлення офіційних представників. Метафоричний образ *sick-*

ening poison of extremism та надмірне узагальнення *no consideration for any* – це ті елементи тексту, що вражають, адже вони протистоять мові репортажу щодо даних про жертв трагедії та хронології події. Відповідно, увага відвертається від самої події до оцінки більш широкої групи подій – терористичних організацій та світового тероризму загалом.

Висновки із проведеного дослідження. Підсумовуючи, варто зазначити, що насильство та жорстокість у ЗМІ має подвійний характер. З одного боку, ЗМІ залучають фрагменти дискурсу насильства та жорстокості у формі прямих цитат зі слів тих, хто скоює такі акти. Тоді в текст проникають відібрані авторами та редакторами елементи мовленнєвої агресії. З іншого боку, об'єкти жорстокості та насильства у статтях отримують активні або пасивні ролі. Якщо жертва представлена пасивно, вона найчастіше не отримує «голосу» в репортажі, активні ж жертви, як і винуватці трагедій, досить часто проявляють мовленнєву агресію стосовно причини трагедії або вбивства. Між прямими об'єктами й суб'єктами насильства та жорстокості перебувають офіційні представники, які виконують роль тих, хто дає оцінку тій чи іншій події та виводить її на вищий рівень узагальнення.

На нашу думку, особливу увагу потрібно приділити тому, як ЗМІ, зокрема, створюють ситуацію, коли саме вони є суб'єктом насильства та жорстокості стосовно аудиторії, на яку націлені тексти, що пропонуються широкому загалу. Їх роль як рупора пропаганди, окремих політичних поглядів чи соціального устрою вказує на те, що насильство та жорстокість можуть мати прояви, які важко оцінити в короткостроковій перспективі.

Питанням, що залишається відкритим, є вплив, який така організація дискурсу має на адресатів повідомлення. Також подальшої уваги потребують образи та роль актантів, що є невід'ємною частиною ситуації, пов'язаної із проявами жорстокості та насильства, про які доповідають ЗМІ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Žižek S. *Violence: Six Sideways Reflections* / S. Žižek. – L. : Profile Books, 2010. – 224 p.
2. Hart Ch. Event-construal in press reports of violence in two recent political protests: A cognitive linguistic approach to CDA / Ch. Hart // *Journal of Language and Politics*. – 2013. – № 12 (3). – P. 400–423 [Electronic resource]. – Access mode : 10.1075/jlp.12.3.05har.
3. Huesmann L. The role of media violence in violent behavior / L. Huesmann, L. Taylor // *Annual Review of Public Health*. – 2006. – № 27. – P. 393–415 [Electronic resource]. – Access mode : 10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144640.
4. Smith S. Violence in music videos: Examining the prevalence and context of physical aggression / S. Smith, R. Aaron // *Journal of Communication*. – 2002. – № 52. – P. 61–83 [Electronic resource]. – Access mode : 10.1111/j.1460-2466.2002.tb02533.x.
5. Ricoeur P. Violence and Language / P. Ricoeur // *Journal of French and Francophone Philosophy*. – 1998. – Vol. 10. – № 2. – P. 32–41 [Electronic resource]. – Access mode : <http://dx.doi.org/10.5195/jffp.1998.410>.
6. Schinkel W. *Aspects of Violence: A Critical Theory* / W. Schinkel. – N. Y. : Palgrave, 2010. – 254 p.
7. Захаров С. Жестокость как личностно-психологичный феномен / С. Захаров // *Материалы докладов XV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов»*. Секция «Психология» / отв. ред. И. Алешковский, П. Костылев, А. Андреев. – М., 2008. – С. 18–20.
8. Кушпін В. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права / В. Кушпін // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 807. – С. 137–140.
9. Сердюк П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / П. Сердюк. – О., 2005. – 21 с.
10. Jabri V. *Discourses on Violence: Conflict Analysis Reconsidered* / V. Jabri. – Manchester ; N. Y. : Manchester University Press, 1996. – 224 p.
11. Foakes R. *Shakespeare and Violence* / R. Foakes. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 224 p.
12. Григор'єва О. Агресія, насильство, жорстокість / О. Григор'єва // *Юридична наука*. – 2015. – № 10 (52). – С. 185–192.
13. Борохов Б. Жестокость как метакогнитивный механизм саморегуляции / Б. Борохов, А. Борохов // *Медицинская психология в России*. – 2017. – № 1 (42). – Т. 9 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mprj.ru/archiv_global/2017_1_42/nomer09.php.
14. Чернова Г. Жестокость: от первобытного общества к современности / Г. Чернова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/zhestokost-ot-pervobytnogo-obschestva-k-sovremennosti>.
15. Shurma S. Soviet conceptualization of NASYLSTVO (VIOLENCE): Based on the texts of the Ukrainian SSR Newspaper the Molod Ukraïny of 1960 / S. Shurma // *Concentric: Studies in Linguistics*. – 2017. – Vol. 43. – № 1. – P. 105–122.
16. Кошкаророва Н. «Борис, ты не прав!», или о пользе одной реплики / Н. Кошкаророва [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://journals.uspu.ru/attachments/article/1305/Кошкаророва%20Н.Н.pdf>.
17. Шарифуллин Б. Языковая агрессия и языковое насилие в свете юрислингвистики: проблемы инвективы / Б. Шарифуллин // *Юрислингвистика–5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права : межвуз. сб. науч. тр.* – Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 2004. – С. 125–137.
18. Hodges A. *Intertextuality in Discourse* / A. Hodges // *The Handbook of Discourse Analysis* / ed. by D. Tannen, H. Hamilton, D. Schiffrin. – 2nd ed. – Vol. 1. – Chichester : Wiley Blackwell, 2015. – P. 42–60.